

En välfärd fri från kommersiella intressen

**Vänsterpartiet
2012**

Innehåll

Sammanfattning	3
Därför blir välfärden bättre om den avkommersialiseras	4
Välfärden ska fördelas efter behov, inte efter lönsamhet	4
Genomtänkta beslut bakom nya verksamheter	5
Värna varje skattekrona – 20 000 fler anställda	5
Minska de administrativa kostnaderna	6
Bättre insyn och kontroll	6
De som gör jobbet i välfärden ska ha bra villkor	6
Vi behöver inte välfärdsföretagen politiska inflytande	7
Det är skillnad på att bygga ett vårdhem och att ge vård	7
Så skapar vi en välfärd fri från kommersiella intressen	8
Visst låter det sig göras	8
Förslag 1. Inga skattemedel till vinstsyftande företag	9
Förslag 2. Vård, skola och omsorg där den behövs	10
Avslutning	11

Sammanfattning

En förutsättning för en riktigt bra välfärd är att den fokuserar på det viktigaste. Kvaliteten och behoven ska alltid komma i första rummet, inte möjligheten att berika sig på verksamheten. I skola och förskola ska det finnas personal så att varje barn får det stöd de behöver, något som inte får prioriteras ned för att skapa vinstutdelning till ägarna. När vi besöker vårdcentralen eller flyttar in på ett äldreboende ska vi kunna känna trygghet i att det är de behov vi har som avgör vilket stöd vi får. Ingen ska någonsin bemötas utifrån hur lönsam hon eller han anses vara.

För att nå dit behöver välfärden avkommersialiseras. Både den offentligt och den privat drivna välfärden måste mer än idag fokusera på behov, kvalitet och likvärdighet, och mindre på efterfrågan och kortsiktig lönsamhet. I den här rapporten presenterar Vänsterpartiet en modell för hur detta kan uppnås. Vi visar att det, tvärtemot vad som ibland har påståtts i debatten, är fullt möjligt. Modellen är utformad så att välfärden befrias från kommersiella intressen och verksamheterna kan fördelas dit de bäst behövs, samtidigt som alternativa utförare får goda möjligheter att driva sin verksamhet. De av dagens vinstsyftande företag som är intresserade av att vara med och utveckla välfärden även utan vinstsyfte, kan då välja att övergå till en särskild bolagsform där vinsten inte är styrande. Genom att använda denna bolagsform, som redan finns men som idag sällan används, löser vi även problemet att riskkapitalbolag via uppköp och försäljning av företag gör vinstuttag från skattemedel.

Förslagen gäller villkoren för hur skattemedel tilldelas icke-offentliga verksamheter. Eftersom fördelningen av skattemedel är något vi gemensamt har att besluta om är detta förhållandevis enkelt att reglera. I de fall någon vill starta välfärdsverksamheter som finansieras privat istället för med skattemedel, står det dem fritt att göra så och de berörs då inte av våra förslag.

Vår modell i korthet:

- Lagstifta om att skattebetalarnas pengar inte ska kunna gå till vinstsyftande eller vinstutdelande företag verksamma i kärnverksamheterna inom vården, äldreomsorgen, skolan och förskolan. Alla skattemedel ska komma välfärdens brukare till godo. Kooperativa företag och ideellt drivna utövare ska fortsatt kunna ges offentliga medel för att bedriva sin verksamhet på dessa områden om de driver den utan vinst. Detsamma gäller andra ägarformer som övergår till att bedriva sin verksamhet utan vinstsyfte, till exempel till en särskild bolagsform anpassad för detta.
- Lagstifta om att beslut från kommunen, landstinget eller staten ska vara en förutsättning när icke-offentliga aktörer startar skattefinansierad välfärdsverksamhet. Det innebär att LOV samt berörda avsnitt i skollagen och hälso- och sjukvårdslagen upphävs, eftersom de idag ger företag rätt att själva bestämma var och när de startar vissa verksamheter för skattepengar. Icke-offentliga aktörer som bidrar till välfärden kan fortsatt få skattefinansiering, samtidigt som välfärden blir mer sammanhållen och jämlik. Vi löser problemet med den överetablering i rikare områden som idag sker på resurssvaga områdens bekostnad. Det blir möjligt att fördela välfärdens resurser efter behov istället för efter olika gruppers varierande lönsamhet.

Därför blir välfärden bättre om den avkommersialiseras

Välfärdens syfte är att ge oss en bra vård när vi blir sjuka, en god omsorg när vi inte kan klara vardagen på egen hand och i klassrummet ska varje elev ges möjlighet att växa och utvecklas. Det är de behov vi har i livets olika delar som ska styra välfärden. Men idag har stora delar av välfärden tagits över av företag som istället driver verksamheten med syftet att maximera sin vinst. I takt med att vinstintresset har släppts in i välfärden har den anpassats allt mer efter företagen och det har införts allt mer av marknadsstyrning. Välfärden har kommersialiserats, vilket innebär att välfärden som helhet har påverkats, inte bara den enskilda vårdcentralen eller skolan. Till exempel har man i vissa verksamheter öppnat för gräddfiler och tilläggstjänster så att den som har råd kan köpa sig en bättre välfärd än andra. Det innebär att välfärden dras isär. På sikt leder det till sänkt kvalitet på den välfärd som alla har rätt till. Detta eftersom stora grupper tappar intresset av att upprätthålla en bra grundnivå när de ändå har råd att köpa sig något bättre. Endast genom en generell välfärd fri från kommersiella intressen kan vi garantera hög kvalitet för alla.

Med vinst avses i det här sammanhanget överskott från näringsverksamhet. I vissa fall ges det som en årlig utdelning, i andra fall tar ägarna ut vinsten när företaget säljs efter att man under några år har investerat skattemedel i det. Det senare är vanligt när ägaren är ett riskkapitalbolag och förklarar varför det kan se ut som att vissa välfärdsföretag inte delar ut någon vinst. Det är värt att påpeka att verksamheter naturligtvis kan gå med överskott även i system utan vinstsyftande aktörer. Men där stannar dessa resurser i välfärden och bidrar till högre kvalitet – ett av många skäl till att välfärden blir bättre om den avkommersialiseras.

Välfärden ska fördelas efter behov, inte efter lönsamhet

Resurserna i välfärden är begränsade och ska fördelas så att de går till dem som behöver dem mest. Den som är i störst behov av vård ska prioriteras och de skolor där eleverna behöver mest stöd ska också ha resurser att kunna ge mer stöd. Kvaliteten ska vara hög och likvärdig oavsett var man bor. Sådana principer för hur vi använder skattemedlen beslutar vi om demokratiskt och välfärden ska organiseras så att det också blir de principerna som faktiskt styr verksamheten. Med en välfärd i offentlig regi ges goda förutsättningar för att det vi beslutat om får genomslag i verksamheten.

Privata företag drivs emellertid av andra mål: att maximera vinsten. Även om personalen gör vad de kan för eleven eller den äldres bästa, är själva verksamheten styrd med syfte att få så stor del som möjligt av skattemedlen till minsta möjliga kostnad. Det målet krockar gång på gång med hur alla vi som använder och betalar för välfärden vill att den ska vara. Det är alltifrån att de äldre på äldreboendet får mindre hjälp på grund av färre anställda, till att luncherna på den privata förskolan krymper. En vanlig effekt är att företagen riktar sig till de lönsammaste grupperna. Det kan till exempel vara vårdcentraler som fokuserar på de friskaste patienterna eftersom de är billigare att behandla, medan multisjuka äldre hänvisas till landstingets verksamhet – som i sin tur får en oproportionerlig stor del kostnadskrävande patienter med ansträngd ekonomi som resultat. I skolan skapas en drivkraft att genom riktad reklam och andra metoder locka till sig de elever som behöver minst stöd eftersom dessa är lönsammare än de med större behov. En anledning till att det ibland är komplicerat att jämföra kvaliteten mellan offentliga och privata aktörer är just det att de vinstdrivna företagen strävar efter att välja ut de lönsammaste eleverna, patienterna eller äldre.

Även de offentligt drivna verksamheterna påverkas av kommersialiseringens villkor. Till exempel ger Stockholms läns landsting ersättning till vårdcentraler

som premierar många besök, i stället för att utgå från vilka behov olika patienter har. Det innebär att även offentligt drivna vårdcentraler pressas att kalla patienter till mer eller mindre meningslösa återbesök. I en välfärd fri från vinstintressen kan ersättningsystemen lättare utformas så att sådana effekter undviks och resurserna istället fördelas efter behov.

Genomtänkta beslut bakom nya verksamheter

När en ny skattefinansierad verksamhet startar bör det ske utifrån demokratiska beslut och en bedömning av vilka behov som finns på vilka platser. Genom att låta dem som har ansvaret för skolan, vården och äldreomsorgen också vara de som fattar beslut om var och när nya verksamheter startas, kan sådana beslut tas utifrån medborgarnas intressen och med ett helhetsperspektiv. Oavsett om det är en offentlig eller privat utförare är det vi gemensamt som står för finansieringen och det är därför naturligt att det är vi gemensamt som fattar sådana beslut. Det är en förutsättning för aktsamhet med skattemedlen.

Men idag blir det allt vanligare att företagen ges möjlighet att själva bestämma var och när de ska starta viss skattefinansierad verksamhet. Anledningen är den så kallade etableringsfriheten som finns i Lagen om valfrihetssystem (LOV) och motsvarande bestämmelser i skollagen och hälso- och sjukvårdslagen. Dessa gör att vårdcentraler, skolor och äldreboenden startas där det är mest lönsamt för företaget, inte där de behövs mest. Till exempel är rika och välutbildade grupper friskare än andra och har de minsta behoven av vård, ändå är de mer benägna än andra grupper att söka vård. Därigenom blir de lönsammare patienter och fler vårdcentraler öppnas i deras områden, på alla andra gruppers bekostnad. Utan etableringsfrihet för välfärdsföretagen skulle vi istället kunna fördela resurserna så att fler vårdcentraler öppnar i de områden där de behövs mest.

Värna varje skattekrona – 20 000 fler anställda

I en välfärd i offentlig regi kan varje skattekrona gå till att höja kvaliteten och allt överskott återinvesteras i verksamheten. Genom att man slipper skicka stora delar av resurserna till vinst åt ägarna finns större möjligheter att skapa bästa möjliga omsorg, skola och vård. Det är därför inte förvånande att offentligt driven välfärd har högre personaltäthet. Till exempel har offentligt drivna äldreboenden enligt Socialstyrelsen mer än 10 procent fler anställda per äldre jämfört med de privat drivna. Och lärartätheten är i snitt 20 procent högre i kommunala gymnasieskolor än i de fristående (SCB 2012). Ett annat sätt att pressa lönekostnaderna är att ha mindre andel utbildad personal. I de kommunala förskolorna har 56 procent en pedagogisk högskoleutbildning och endast 4 procent saknar utbildning för arbete med barn. I de fristående förskolorna däremot har bara 43 procent en pedagogisk högskoleutbildning och 11 procent saknar utbildning för arbete med barn (Skolverket 2011).

Utifrån bakgrundsmaterial till SCB:s rapport ”Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2009” framgår att den vinst som det året genererades av skattemedel i de privata företagen uppskattningsvis var 8,1 miljarder kronor. Om de pengarna istället hade använts till att höja kvaliteten i välfärden skulle det ha räckt till cirka 20 000 fler anställda. Genom att använda skattemedlen på det sättet skulle vi förutom en högre kvalitet i välfärden även skapa rimligare arbetsförhållanden för personalen och minska arbetslösheten.

Att våra gemensamma resurser går till vinster åt företagsägarna blir än mer problematiskt eftersom de flesta av de större aktörerna ägs av riskkapitalbolag. Dessa använder ofta avancerade upplägg för att undvika beskattning. Skatteverket har till exempel uppskattat att riskkapitalbolagen genom internlån orsakar ett skattebortfall på omkring 10 miljarder kronor årligen. En av deras studier visade att 23 av 25 bolag som köpts upp av riskkapitalbolag inte betalade skatt efter uppköpet. Samhället förlorar alltså i två steg – först när våra gemensamma

resurser försvinner till vinst, därefter när riskkapitalbolagen genom kryphål i lagstiftningen undviker att betala skatt på denna vinst.

Minska de administrativa kostnaderna

En offentligt driven välfärd ger bättre förutsättningar för minskad byråkrati och lägre administrativa kostnader. Dels finns det stordriftsfördelar med att ha välfärden samlad, dels tvingar ett system med privata aktörer fram omfattande regelverk och tillsynskostnader. I ett system där privata företag bedriver verksamhet för offentliga medel måste skattepengarna räcka till den svällande byråkratin och ständiga omförhandlingar av avtalen. Mer resurser används sålunda till annat än vård och mindre resurser till patienterna. Kostnader för att skriva avtal finns förstås på alla områden, men de är betydligt högre i verksamheter där kvaliteten är svårämbar och det därför är svårare att hindra företagen från att göra besparingar på icke önskvärda sätt. Till de administrativa kostnaderna kommer att i den kommersialiserade välfärden läggs stora summor pengar på reklam. Att en del av skattemedlen avsedda för välfärd istället går till reklam är ett slöseri som endast reklambranschen tjänar på.

Bättre insyn och kontroll

En fördel med offentligt driven välfärd är möjligheterna till kontroll när det uppstår missförhållanden i verksamheten. Verksamheten kan direktstyras och ledningen kan bytas ut. Men det ska mycket till för att samhället ska ha möjlighet att bryta avtal med privata aktörer. Direkt vanvård som drabbar äldre kan pågå månad efter månad medan diskussioner förs med ansvarig utförare. Även möjligheterna till insyn är bättre i det offentliga. Genom att ha en sammanhållen välfärd där de olika delarna inte är varandras konkurrenter kan samarbete uppmuntras och goda idéer sprida sig, samtidigt som missförhållanden får lättare att komma fram i ljuset. När företag tar över förvandlas istället det som sker i välfärden till affärshemligheter, både de positiva sakerna och de negativa.

Om vi ska kunna lita på att vi får bästa tänkbara välfärd är det nödvändigt att personalen har möjlighet att slå larm när fel och brister uppstår, utan att först behöva gå till chefen. Bestämmelserna om meddelarfrihet i tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen skyddar den som uppmärksammar brister från repressalier från arbetsgivaren och gör att allvariga fel lättare upptäcks. Men meddelarfriheten för offentliganställda omfattar inte anställda i den privata sektorn, oavsett om det är skattefinansierad verksamhet eller ej. Även om det är möjligt att i avtal med privata utförare skriva in krav på meddelarfrihet, omfattas privata företag ändå inte av det grundlagskyddade eftersökningsförbudet som enbart gäller inom offentlig förvaltning.

De som gör jobbet i välfärden ska ha bra villkor

Genom att driva välfärden offentligt kan vi skapa bättre villkor för dem som arbetar i välfärdsyrkena. Det är viktigt inte minst för att locka fler att arbeta inom välfärden. Personalen ska ha rätt till heltid och fasta anställningar ska vara norm. Lönen ska gå att leva på och avspegla det viktiga jobb som görs. Idag präglas stora delar av välfärden av ofrivillig deltid och visstidsanställningar, särskilt inom äldreomsorgen är problemen utbredda. Dåliga villkor är alldeles för utbredd både inom offentligt och privat driven välfärd, men i den offentliga kan vi gemensamt besluta om förbättrade villkor för personalen. I en avkommersialiserad välfärd slipper vi vinstintressets press nedåt på arbetsvillkor och löner. Det är ingen slump att andelen personal som bara har timanställning är mer än dubbelt så stor i den privat drivna hemtjänsten som i den kommunala.

Förutom större möjlighet att direkt förbättra villkor och löner, skulle en avkommersialiserad välfärd innebära att vi kan anställa personal för alla de pengar som idag försvinner till vinster åt ägarna. Det skulle minska stressen, vilket både anställda och brukare tjänar på.

Vi behöver inte välfärdsföretagen politiska inflytande

Det är få förespråkare för att släppa in bolagen i välfärden som vill kännas vid att dessa bolag också har politiskt inflytande. Ekonomiska modeller tar sällan hänsyn till det, trots att det har fått mycket stora konsekvenser i många länder. Det är svårt att invända mot analysen att sjukvårds- och försäkringsbolagen i USA har haft ett avgörande inflytande över vilken sjukvårdspolitik landet har fört. Även företagen i den svenska välfärden har all anledning att försöka hålla emot varje försök att begränsa privatiseringarna. Det vore yrkesfel av dem att inte försöka påverka politiken i den riktning de tjänar på. Ju mer dessa bolag får växa, desto större makt får de att påverka samhället och politiken.

Det är skillnad på att bygga ett vårdhem och att ge vård

Det påstås inte sällan att eftersom vi anlitar privata företag för att bygga exempelvis vårdhem borde de även tillåtas att driva sådana. Vid en första anblick kan det verka som en rimlig jämförelse, men i själva verket finns det flera fundamentala skillnader mellan att driva en välfärdsverksamhet och att bygga huset den finns i. Det är därför ingenting märkligt med att reglerna för detta skiljer sig åt.

En viktig skillnad är att inom större delen av välfärden är möjligheterna mycket begränsade att genom konkurrens driva fram en högre produktivitet. Det beror på att en så stor del av kostnaderna består av lönekostnader som inte går att rationalisera bort utan att kvaliteten blir lidande. I många andra branscher kan konkurrens driva fram teknisk utveckling som ger lägre kostnader, medan motsvarande är sällsynt i välfärden – en lärare kan aldrig ersättas av fler och bättre maskiner. Eftersom välfärden handlar om att möta människor slår besparingar på personal direkt mot kvaliteten. Ett annat exempel på hur konkurrens leder till försämringar istället för förbättringar är den betygsinflation som har skett parallellt med att kommersialiseringen av skolan har tilltagit. Även i välfärdsområden som vården, där det på grund av kostsam teknik finns möjligheter till produktivitetshöjningar förblir personaltäthet, välutbildad personal och trygga arbetsvillkor avgörande för kvaliteten.

Till det kommer svårigheten att i avtal formulera krav på kvaliteten i välfärden och resultaten är svåra att mäta. Visst finns det många metoder för att mäta kvalitet i vård, skola och omsorg. Men oavsett vilken metod man använder kommer vinstdrivna företag att försöka gå runt det för att öka vinsten och det är svårt att fånga det man verkligen är ute efter. Mycket beror det på att verksamheten till stor del ligger i möten med människor. När det gäller att bygga ett hus kan de som betalar förhållandevis enkelt och objektivt avgöra om det håller kvaliteten. Men omsorgen om en människa i livets slutskede går inte att mäta på samma sätt. Det gör att det vinstdrivna företagets försök att pressa kostnaderna där utgör en risk för lägre kvalitet snarare än en sporre till positiv effektivisering.

Ytterligare en viktig skillnad är svårigheten att skapa fungerande konkurrens mellan välfärdstjänster. För att konkurrensen på en marknad ska fungera måste konsumenterna enkelt kunna välja bort företag de inte är nöjda med. Vård- och omsorgstjänster och längre utbildningar fungerar sällan så. Bland annat behöver den som är svårt sjuk, i behov av hemtjänst eller har sitt barn i förskolan kunna känna tillit till personalen. Sociala band är en avgörande del av välfärdstjänsterna, vilket gör det svårare att byta. Och tröskeln för att byta är ofta hög: elever som är missnöjda med sin skola går ofta ändå färdigt utbildningen där. Välfärden fungerar dessutom dåligt som marknad eftersom ”kunden” många gånger befinner sig i ett informationsmässigt underläge, något som till och med Institutet för näringslivsstudier konstaterar (*Vinster och privatiseringar i landet Lagom*, 2012). Som patient ska vi kunna lita på att läkaren ordinerar det vi verkligen behöver, utan att den har någon tanke i bakhuvudet på vad som är lönsammast för

företaget. Till det kommer att möjligheterna till reklamation av en dålig utbildning eller äldreomsorg är minimala.

Så skapar vi en välfärd fri från kommersiella intressen

Vi vill avkommersialisera välfärden genom att reglera under vilka förhållanden skattemedlen kan gå till icke-offentliga välfärdsutövare, det vill säga sådana som inte drivs av kommuner, landsting eller staten. Det kommer att få positiva följder för kvaliteten i både privat och offentlig välfärd, eftersom villkoren blir mer jämlika för olika driftsformer. Hela välfärden skulle fungera bättre utan drivkraften att fördela välfärd efter lönsamhet istället för efter behov. För att välfärdens kvalitet alltid ska komma i första rummet måste styrningen av såväl välfärdens enskilda delar, som välfärden som helhet, fokusera på att just stärka kvaliteten och möta de behov som finns. Detta ska gälla för alla, inte bara för de mest lönsamma medborgarna.

Modellen som presenteras här gäller kärnverksamheten inom vård, skola och omsorg, vilket här avser sjukhus och vårdcentraler, skolor och förskolor samt äldreomsorg. Funktionshinderområdet, missbruksvård samt sjukgymnaster och liknande som har enskild firma berörs i detta skede inte av förslagen.

Visst låter det sig göras

Det har i den allmänna debatten ibland hävdats att det inte går att lagstifta bort vinstintresset från vård, skola och omsorg. Vi visar här att det inte stämmer. Det som krävs är den politiska viljan att sätta välfärdens kvalitet och likvärdighet före privata vinstintressen. De förslag vi presenterar hör samman och ska ses som en helhet. Förslagen gäller skattefinansierad välfärd – i de fall någon vill starta välfärdsverksamheter som finansieras privat istället för med skattemedel berörs de alltså inte av förslagen här.

I flera nordiska länder finns idag lagstiftning som ser till att skattemedel inte går till vinstsyftande bolag. Utanför Norden finns ytterligare exempel på samma sak, bland annat i Tyskland, Nederländerna och Kanada. Här i Sverige har vi tidigare haft liknande lagar, som fastslagit att vissa välfärdsverksamheter ska bedrivas utan syfte att ge vinst åt ägare eller motsvarande intressen.

Det finns inte i svensk lagstiftning någon rätt för enskilda eller privata bolag att få fri tilldelning av offentliga bidrag. Varken i våra grundlagar, Europakonventionen eller inom EU-rätten finns några bestämmelser som hindrar begränsningar av vinstintressen inom den offentligt finansierade välfärden. Våra förslag beaktar regeringsformens bestämmelser om egendomsskydd och näringsfrihet, liksom EU-rättens krav på att lagstiftningen inte utformas på ett sätt som diskriminerar enskilda eller bolag i andra medlemsländer.

Lagstiftningen bör även utformas så att staten inte blir ersättningsskyldig i förhållande till idag verksamma aktörer. Våra förslag här innebär inte övertaganden av privat verksamhet eller att fortsatt drift av redan befintlig verksamhet omöjliggörs, något som skulle kunna medföra ersättningsskyldighet för staten. Modellen innebär däremot att vissa förutsättningar för att bedriva verksamheten ändras genom lag, vilket sker regelbundet inom alla sektorer och inte medför någon ersättningsskyldighet från statens sida. Det kan handla om ändringar av skolpengens storlek, krav på viss utrustning i en skola eller krav på viss bemanning inom äldreomsorgen. De aktörer som finns idag kan alltså inte kräva att staten ska ersätta dem för att de inte längre kan plocka ut den vinst de kalkylerat med. För att undvika att det allmänna på avtalsrättslig väg ådrar sig

ett skadeståndsansvar kan lagstiftningen dock i vissa fall behöva förse med övergångsbestämmelser.

Förslag 1. Inga skattemedel till vinstsyftande företag

Vi föreslår att lagstiftning införs på ett antal områden som säkerställer att skattebetalarnas pengar inte går till vinstsyftande och/eller vinstutdelande företag verksamma i kärnverksamheterna inom vård, skola och omsorg. Överskott ska där i allt väsentligt stanna i verksamheten och antingen sparas eller direkt återinvesteras. Ett liknande regelverk gäller idag för till exempel fristående skolor i Norge.

Förslaget syftar till att bli av med vinstintresset som drivkraft i välfärden, samtidigt som vi kan ha många olika utförare. Dagens privata och ideella aktörer kan fortsatt beviljas skattefinansiering om de – utöver andra relevanta krav på sådana utförare – i fortsättningen bedriver sin verksamhet utan vinstsyfte och vinstutdelning, och vid behov övergår till en ägarform som säkerställer detta. De som däremot endast är ute efter att göra en vinst på skattepengar förlorar i och med våra förslag intresset för att verka i välfärden.

Avgörande i lagstiftningen ska vara att alla skattemedel kommer välfärdens brukare till godo, det vill säga eleverna, de äldre, patienterna eller motsvarande. För de verksamheter som tar emot skattemedel ska det inte vara tillåtet med vinstuttag i någon form, med undantag för visst överskott ungefärligen motsvarande minskning av värdet på insatt kapital. Hur det kan regleras anges nedan. Det ska inte vara tillåtet med dolda vinstuttag via oskäligt höga styrelsearvoden och chefslöner, vinster som döljs bokföringsmässigt genom intern prissättning, lån inom koncern och holdingbolag, eller liknande. Överskottet ska stanna i verksamheten och sparas eller återinvesteras. För en tydlig lagstiftning som tar hänsyn till de speciella förutsättningar som gäller i de olika verksamheterna bör dessa lagbestämmelser tas in i skollagen, hälso- och sjukvårdslagen samt socialtjänstlagen.

Vinstbegränsningen innebär att icke-offentlig verksamhet som huvudregel ska bedrivas av ideell stiftelse eller liknande, alternativt av aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning enligt 32 kapitlet aktiebolagslagen. Alternativt någon ägarform som motsvarar dessa.

Bolagsformen *aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning* finns redan idag, om än sällan använd. Den mycket begränsade utdelning som denna bolagsform tillåter till ägarna motsvarar på sin höjd bankränta. Med andra ord innebär den att vinstintresset avlägsnas som driftsmotiv för verksamheten och välfärden slutar läcka resurser. Vinst kan inte plockas ut genom att omvandla ett sådant bolag till annan form av bolag och det finns även bestämmelser som reglerar fusion, likvidation och interna överföringar inom koncernen. Det innebär ett slut för riskkapitalbolagens metoder att utan vanligt vinstuttag ändå slussa ut skattemedel från verksamheten. Om så behövs för att säkra att överskottet verkligen stannar i verksamheten kan kraven i 32 kapitlet aktiebolagslagen också skärpas för de aktuella verksamheterna. Tillägg kan också behöva göras för att förenkla överlåtelse av bolag med begränsad vinstutdelning till det offentliga, i fall då de privata utövarna vill avveckla verksamheten.

En välfärd där alla resurser går till just välfärden och inte till vinster, gör det även lättare för det offentliga att köpa tillbaka verksamheter och egendom som idag har sålts ut. När dessa inte längre kan användas till att göra stora vinster kommer inte vinstdrivna aktörer att vara intresserade av dem och priset för det offentliga att köpa tillbaka anpassas därefter.

Förslag 2. Vård, skola och omsorg där den behövs

Vi föreslår att huvudmannen för en välfärdsverksamhet, det vill säga kommunen, landstinget eller staten, ska besluta när och var icke-offentliga aktörer får etableras. Detta ska gälla för den skattefinansierade skolan, omsorgen och hälso- och sjukvården. När det finns ett behov av alternativ pedagogik, behandling eller motsvarande kan icke-offentliga aktörer ges tillstånd att driva detta. Men dessa aktörer ska inte själva kunna bestämma var de ska driva en skattefinansierad verksamhet. Detta innebär att LOV samt berörda avsnitt i skollagen och hälso- och sjukvårdslagen upphävs. Lagstiftningen ska också möjliggöra en regelbunden översyn av etablerade välfärdsutförare. Vid överetablering eller bristande pedagogisk mångfald, till exempel, ska befintliga tillstånd kunna omprövas.

Förändringarna behövs eftersom en förutsättning för att skapa den bästa möjliga välfärden är att skattemedlen styrs till de verksamheter och områden där de bäst behövs. När det startas nya verksamheter ska deras lokalisering och inriktning bestämmas utifrån noggranna bedömningar av hur behoven ser ut. Det kan låta som självklara principer men det är inte de som styr idag. På många områden har företag som uppfyller vissa kriterier rätt att fritt starta välfärdsverksamhet finansierat av skattemedel. Det innebär att företagen ges makt att styra vart skattemedlen går, istället för att detta avgörs demokratiskt utifrån analyser av hur behoven ser ut. Resultatet är bland annat en överetablering av privata utförare i vissa områden där det är lönsamt att bedriva välfärdsverksamhet, och en underetablering i områden där det inte är lönsamt. Många gånger innebär det att den bästa välfärden finns där behoven är minst, vilket innebär mindre resurser till välfärd i andra områden. Lagstiftningen vi föreslår skulle innebära en bättre fördelning av välfärdsutövare. Den skulle även göra det möjligt att lösa de problem som på vissa håll har uppstått med uppsplittrade vårdkedjor och att verksamheterna inte samarbetar med varandra.

Avslutning

Den svenska välfärden växte fram i en tid präglad av tro på möjligheten att bygga ett bättre samhälle. Strävan att omfatta alla skapade ett brett stöd för att finansiera välfärden gemensamt och hålla en hög kvalitet, samtidigt som frånvaro av vinstintresse gjorde det möjligt att använda resurserna effektivt. Resultatet blev en ambitiös välfärd som gav människor både frihet och trygghet, många gånger sedd som en förebild internationellt.

Med tiden kom emellertid delar av välfärdens institutioner att upplevas som stela och alltför styrda uppifrån och ned. Många ville se en flexiblere välfärd anpassad mer efter dem som använde den och med mindre byråkrati. Särskilt från vänsterhåll restes krav på mer mänsklighet i systemen och på inflytande för brukare och personal. Men de som utformade den offentliga välfärden lyckades inte möta dessa röster. Istället kom nyliberalismen och som lösning på välfärdens alla problem drev man igenom privatiseringar och anpassning efter företagen. Istället för att skapa inflytande för medborgarna blev vi kunder på en marknad där makten ligger hos företagen. Där står vi idag, med problem som blir alltmer uppenbara. Sverige har blivit ett extremland när det gäller företagens möjligheter att fritt ta del av skattemedel. Den utlovade mångfalden visade sig bli ett fåtal jättekoncerner och ironiskt nog har vi fått en kostsam privatiseringsbyråkrati för att hantera alla upphandlingar, ersättningssystem och tillsyn av vinstsyftande verksamheter.

Vägen framåt är inte en återgång till det som var innan. Välfärden behöver befrias från de kommersiella intressena och samhället ges möjlighet att organisera den efter de behov som finns. Även inom offentligt driven välfärd ryms alternativ och valfrihet. Medborgarna ska ha inflytande över den välfärd de möter och i de fall andra aktörer än det offentliga har något att tillföra ska de kunna göra det. Välfärden ska vara anpassad efter människorna som använder den, aldrig tvärtom.

En avkommersialisering av välfärden är nödvändig för en ansvarsfull hushållning med skattemedlen och för att kunna fördela resurserna dit de gör störst nytta. Men det är inte ensamt tillräckligt. Resurserna till välfärden måste även öka totalt sett. I Vänsterpartiets budgetalternativ finns de stora satsningar på skola, vård och omsorg som skulle se till att det finns tillräckligt med utbildad personal för att skapa en riktigt bra välfärd. Genom att anställa fler i äldreomsorgen kan de äldre ges möjlighet att själva bestämma över den hjälp de får. Med fler anställda kan varje elev få det lärarstöd hon eller han behöver oavsett skola. När vi vänder oss till vården ska vi kunna vara säkra på att det finns tillräckligt med personal för att ge oss den bästa möjliga vård. Så bygger vi en välfärd med människan i centrum.